

Περί «κοινών»

ΤΑ «ΚΟΙΝΑ» ΩΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

Το ζήτημα της «ανάκτησης», της «αποπερίφραξης», της «επανοικειοποίησης» ή/και της παραγωγής των «κοινών», και της συγκρότησής τους ως μιας μορφής «κοινωνικής δύναμης» απέναντι στο κεφάλαιο, μέσα από την αυτοοργάνωση και την αυτοδιαχείριση, την «άμεση δημοκρατία» και την «αλληλέγγυα και συνεργατική οικονομία», τίθεται σήμερα με επιτακτικό τρόπο από διάφορες σκοπιές, και με διαφορετικό πολλές φορές σημαινόμενο,¹ μέσα στο κίνημα. Η παραγωγή και η διαχείριση των «κοινών» παρουσιάζεται όχι μόνο ως η «απάντηση των από κάτω στην κρίση», δηλαδή σαν ένα ζωτικό ζήτημα που αφορά στην επιβίωση των προλετάριων, αλλά και ως *πολιτικό πρόταγμα*. Με ιδεολογικούς όρους αυτό σημαίνει πως δεν παρουσιάζεται πλέον *μόνο* ως «εναλλακτισμός», δηλαδή ως αυτό που το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης συνόψιζε στο σύνθημα «έναν άλλος κόσμος είναι εφικτός», αλλά παρουσιάζεται από κάποια κομμάτια του κινήματος και ως *το περιεχόμενο της επανάστασης της τρέχουσας περιόδου*.

Στο πλαίσιο αυτό αποδίδεται στα «κοινά» μια *εγγενής* αντικαπιταλιστική δυναμική, καθώς θεωρείται ότι παράγουν, *εδώ και τώρα*, μια κοινωνική μορφή

- 1 Π.χ.: ως «ένα όχημα για την ικανοποίηση των βασικών αναγκών του καθενός με πάνω-κάτω δίκαιο τρόπο» (βλ. D. Bollier και S. Helfric, «Τα κοινά ως ένα όραμα μετασχηματισμού – Πέρα από την αγορά και το κράτος», εργατική εφημερίδα *Δράση*, http://efimeridadrasi.blogspot.gr/2013/01/blog-post_4.html), ως «δυναμική υπέρβασης του καπιταλισμού» (βλ. Γ. Λιερός, «Κοινωνική οικονομία: τόπος συνάντησης των αναγκών της επιβίωσης με την ανάκτηση της αξιοπρέπειας», εργατική εφημερίδα *Δράση*, τ. 9, 2012), ως «τρίτος τομέας» μεταξύ της ιδιωτικής και της δημόσιας-κρατικής οικονομίας (βλ. Τ. Νικολόπουλος – Δ. Καπογιάννης, *Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία. Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας*, εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα 2013, σ. 19-20), ως εναλλακτική στον καπιταλισμό και τον σοσιαλισμό (βλ. M. Hardt, «Επανοικειοποίηση των κοινών στον κομμουνισμό», <http://www.rebelnet.gr/articles/view/Reclaim-the-common-in-communism>), ή, ακόμα, ως «αντίσταση στην αλλοτρίωση της εργασίας» (βλ. H. Wainwright, «Από την εργασία ως εμπόρευμα στην εργασία ως μέρος των κοινών», εργατική εφημερίδα *Δράση*, http://efimeridadrasi.blogspot.gr/2013/03/blog-post_6.html).

οργάνωσης πέρα από το κεφάλαιο. Όπως εμφατικά αναφέρει ο υπότιτλος της έκδοσης *Commons vs Crisis*, «η έξοδος από την κρίση, τον καπιταλισμό και κάθε ετερονομία περνάει μέσα από τον αγώνα για τα κοινά».²

Η ρητορική αυτή, περί εθελούσιας «εξόδου» από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του κεφαλαίου, μετατοπίζει το κέντρο βάρους από την επαναστατική προοπτική στην οικοδόμηση μιας «εναλλακτικής κοινωνίας» εντός του καπιταλισμού, σαν να μπορεί να συνυπάρξει ο «μη-καπιταλισμός» με τον καπιταλισμό. Μοιάζει σαν η επανάσταση, νοούμενη ως η *κατάργηση* των τάξεων και όλων των διαχωρισμών και των μεσολαβήσεων, να είναι πια μια παρωχημένη ιδέα που πρέπει να την εγκαταλείψουμε ή ένα αδύνατο πλέον ενδεχόμενο. Έτσι η επανάσταση μπορεί να υποκατασταθεί με τη διεύρυνση και τη δικτύωση των «ρωγμών» που παράγονται διαρκώς με τη μορφή εναλλακτικών εγχειρημάτων αυτοοργάνωσης ως αντίσταση των από κάτω στην καταπίεση και την εκμετάλλευση που επιβάλλει το κεφάλαιο. Σύμφωνα με αυτή την οπτική, αρκεί οι ρωγμές να πολλαπλασιαστούν για να κλονιστεί και να καταρρεύσει το καπιταλιστικό οικοδόμημα, θάβοντας μια για πάντα «κάθε ετερονομία» στα συντρίμια του.

Υπάρχει όμως μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην αναζήτηση απαντήσεων στο άμεσο πρακτικό ζήτημα τού *πώς* θα επιβιώσουμε *ως τάξη*³ μέσα στην κρίση, *εντός* του καπιταλισμού, και μιας θεωρίας που παρουσιάζεται με πολιτικούς όρους, σαν ένα «πρόγραμμα» για την «έξοδο» από τον καπιταλισμό και την κοινωνική απελευθέρωση, μιας θεωρίας που επιδιώκει, με άλλα λόγια, να δώσει μια «άμεση» και «ρεαλιστική» απάντηση στο διαρκώς επίκαιρο ερώτημα: «*τι να κάνουμε;*».⁴

2 *Commons vs. Crisis*, rebel, Θεσσαλονίκη 2011, <http://www.rebelnet.gr/pages/publishing>

3 Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το να επιβιώσουμε *ως τάξη* σημαίνει να επιβιώσουμε *ως ακριβώς αυτό που είναι η τάξη σήμερα*, δηλαδή κατατεμαχισμένη και διαστρωματωμένη, σαν τάξη της οποίας η αναπαραγωγή, άρα και η διαστρωμάτωση, βρίσκονται σε κρίση. Αυτό δεν κάνει τη διαστρωμάτωση λιγότερο έντονη, αντίθετα οξύνει τους ενδοταξικούς ανταγωνισμούς, γεγονός το οποίο η θεωρία των «κοινών» δεν λαμβάνει υπόψη.

4 Οι Caffentzis και Federici διατυπώνουν σαφώς το «πολιτικό πρόγραμμα» μιας τέτοιας προοπτικής ως εξής: «Ήρθε η ώρα για εμάς, το αντικαπιταλιστικό κίνημα, να προτείνουμε έναν καταστατικό χάρτη κανόνων για να μοιραστούμε τα κοινά, τη συσσωρευμένη εργασία του παρελθόντος και τις πλουτοπαραγωγικές πηγές του παρόντος, και στη συνέχεια να επικεντρωθούμε στην οικοδόμηση πολιτικών δικτύων ικανών να πραγματοποιήσουν το μοίρασμα αυτό» (βλ. G. Caffentzis, S. Federici «Κρίση. Νέες δυνατότητες για επανάσταση ή πιο βίαιη καπιταλιστική αναδιάρθρωση», <http://www.yfanet.net>). Από την «προγραμματική» αυτή διακήρυξη δεν λείπει φυσικά ο ιδεολογικός ορίζοντας της ενότητας του επαναστατικού Υποκειμένου, που αποτελεί, ως το άλλο πρόσωπο της ανθρωπιστικής ιδεολογίας, τον πυρήνα της θεωρίας των κοινών. Την ίδια τάση, με πιο οργανωμένο θεωρητικά τρόπο, εκφράζει και ο De Angelis, ο οποίος θεωρεί ότι τα κοινά και το κεφάλαιο είναι

Εξίσου μεγάλη διαφορά υπάρχει ανάμεσα στη θεωρία των κοινών ως «προγράμματος κοινωνικής απελευθέρωσης» και μια θεωρία της επανάστασης ως *κατάργησης* της κοινωνικής σχέσης κεφάλαιο, δηλαδή κατάργησης «όλων των σημερινών κατηγοριών μέσα στις οποίες ορίζονται το κεφάλαιο και οι τάξεις: ανταλλαγή, αξία, κράτος, ύπαρξη των τάξεων ως ιδιαιοποίηση της κοινότητας, καταμερισμός της εργασίας, ιδιοκτησία, σύστημα της μισθοπώτης εργασίας, συσσώρευση, παραγωγικές δυνάμεις, επιχειρηματικό πλαίσιο, ύπαρξη και άρα διαχείριση της οικονομίας».⁵ Η κριτική στη θεωρία των «κοινών» γίνεται από αυτή τη σκοπιά, έτσι καθίστανται προφανή τα ιδεολογικά σχήματα με τα οποία μια νέα μορφή «εναλλακτικού σχεδίου» εμφανίζεται ως τάση *μέσα* στο ίδιο το κίνημα και μετατρέπεται έτσι σε αντικειμενικό *όριό του*, όριο που, από τη σκοπιά μιας θεωρίας της παραγωγής της επανάστασης, ξεπερνιέται *μέσα στους ίδιους τους ταξικούς αγώνες* της περιόδου. Η παραγόμενη επανάσταση της τρέχουσας περιόδου είναι το ξεπέρασμα αυτού του ορίου, *η κομμουνιστικοποίηση σε ενεστώτα χρόνο*, και όχι η «επιβεβαίωση της τάξης», η αυτοοργάνωση (*ως τάξη*) και η αυτοδιαχείριση⁶ των «κοινών».

«δύο κοινωνικά συστήματα τα οποία μπορούν να εξελιχθούν σε κοινωνικές δυνάμεις» (βλ. Μ. De Angelis, *Κοινά, Περιφράξεις και Κρίσεις*, μτφρ. Σ. Παπάζογλου, Χ. Τοσβάρογλου, εκδόσεις των ξένων, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 15), να ανταγωνιστούν με άλλα λόγια για την ηγεμονία, ως αντίπαλα συστήματα κοινωνικής αναπαραγωγής.

5 Théorie Communiste, «Théorie Communiste», *blaumachen*, τ. 4, καλοκαίρι 2010, <http://www.blaumachen.gr/2010/10/theorie-communiste/>

6 Χρησιμοποιούμε τους όρους αυτοοργάνωση και αυτοδιαχείριση με την ιστορική τους έννοια, σαν μορφές δράσης (πρακτικές) με τις οποίες εκδηλώνεται το περιεχόμενο, η ουσία του «προγράμματος» του εργατικού κινήματος που αποβλέπει στην κατάκτηση της εξουσίας και στην «εργατική αυτοδιεύθυνση». Ιδωμένο ιστορικά, *αυτό είναι το περιεχόμενο του κομμουνισμού της περιόδου* μέχρι την αρχή της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης, που ξεκίνησε τη δεκαετία του 1970 και κορυφώθηκε τη δεκαετία του 1980, τη *δευτέρα φάση* της οποίας ζούμε σήμερα ως *κρίση του νεοφιλελευθερισμού*, γιατί αυτό ήταν το *ιστορικά συγκεκριμένο* πεδίο της ταξικής πάλης, σύμφωνα με τη διάρθρωση των παραγωγικών σχέσεων και την διαρκώς εξελισσόμενη διαδικασία υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο, μέχρι το σημείο που, στη δεύτερη φάση της πραγματικής υπαγωγής, μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η συνολική κοινωνική αναπαραγωγή ενσωματώνεται πλήρως στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου, κυρίως, αλλά όχι μόνο, μέσω του κράτους πρόνοιας (πραγματική υπαγωγή). Εκείνο που έχει αλλάξει ανάμεσα στις δύο περιόδους δεν είναι οι παραγωγικές σχέσεις καθαυτές, που *παραμένουν* καπιταλιστικές, αλλά αυτό που αποκαλείται «καθεστώδες συσσώρευσης», δηλαδή το πεδίο της ταξικής σύγκρουσης, το οποίο συμπεριλαμβάνει πλέον, εκτός από την άμεση παραγωγική διαδικασία, όλες τις κοινωνικές διαμάχες και συγκρούσεις χωρίς πλέον να τις συναρτά άμεσα με το εργατικό κίνημα, όπως είχαν προεικονίσει οι αγώνες για τα φυλετικά δικαιώματα, ο φεμινισμός, το αντιπολεμικό κίνημα και οι εξεγέρσεις των φοιτητών και των νεολαίων ήδη από τη δεκαετία του '60.

Αυτή η σύγχρονη μορφή του «προγραμματισμού»,⁷ ως ορίζοντας της επανάστασης, έχει καταστεί το προνομιακό πεδίο σύγκλισης αριστεριστών και αναρχικών/αυτόνομων/αντιεξουσιαστών καθώς η εξέλιξη της ταξικής πάλης μοιάζει εγκλωβισμένη στην αυτοπροϋπόθεση του κεφαλαίου, στη διευρυμένη αναπαραγωγή του ως *κοινωνικής ολότητας*. Η «ανασύνθεση» του επαναστατικού Υποκειμένου, που ταλανίζει τη θεωρία μετά την «αποσύνθεση» της παραδοσιακής εργατικής ταυτότητας, την εξαφάνιση κάθε επαναστατικού ορίζοντα ως τάξης δι' εαυτή, αποκτά τώρα τα χαρακτηριστικά μιας αφηρημένης υποκειμενικότητας που *αυτοσυγκροτείται* όχι βάσει δομικών προσδιορισμών, σε σχέση δηλαδή με τα μέσα παραγωγής και τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, αλλά στη βάση της παραγωγής και αναπαραγωγής των «κοινών».

Αν η «αυτοοργάνωση των εργατών» έχει μετατραπεί σε «αυτοδιαχείριση των κοινών» και η «συνείδηση της τάξης δι' εαυτήν» σε «κοινή ανθρώπινη συνείδηση», πρέπει να αναρωτηθούμε τι έχει αλλάξει στο μεσοδιάστημα και γιατί η ήττα του εργατικού κινήματος και η εξαφάνιση της εργατικής ταυτότητας ως καθοριστικού στοιχείου της ταξικής πάλης με την επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού (αποτέλεσμα της πρώτης φάσης της αναδιάρθρωσης) και του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού, καθώς και η τρέχουσα κρίση της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης, καθιστά αναγκαία την επαναδιατύπωση του «προγράμματος» της χειραφέτησης με τη μορφή μιας θεωρίας των «κοινών».

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα μπορεί να δοθεί μόνο όταν αυτό τεθεί σε σχέση με την ιστορική παραγωγή της επανάστασης της περιόδου. Ακριβώς *επειδή* στην τρέχουσα περίοδο η επανάσταση *δεν* παράγεται ως αυτοεπιβεβαίωση της εργατικής τάξης, στη βάση *αυτού που είναι* η εργατική τάξη, δηλαδή ο ένας πόλος της αντιφατικής σχέσης κεφάλαιο στην αμοιβαία (αν και ασύμμετρη) σχέση συνεπαγωγής τους, αλλά παράγεται από την σύγκλιση πολλαπλών αντιφάσεων όπως αυτές συναρθρώνονται με την καθοριστική αντίφαση,

7 «Ο προγραμματισμός ορίζεται από μια πρακτική και μια θεωρία της ταξικής πάλης όπου το προλεταριάτο, κινούμενο προς την απελευθέρωσή του, βρίσκει στην κατάστασή του τα θεμέλια μιας μελλοντικής κοινωνικής οργάνωσης, η οποία γίνεται *πρόγραμμα προς υλοποίηση*. Η επανάσταση είναι τότε η επιβεβαίωση του προλεταριάτου: δικτατορία του προλεταριάτου, εργατικά συμβούλια, απελευθέρωση της εργασίας, μεταβατική περίοδος, μαρσμός του κράτους, γενικευμένη αυτοδιαχείριση, “κοινωνία των συνασπισμένων παραγωγών” κ.τ.λ. Ο προγραμματισμός δεν είναι μόνο θεωρία, είναι πάνω απ' όλα μια πρακτική του προλεταριάτου όπου η ενίσχυση (συνδικαλιστική, κοινοβουλευτική, οργανωτική, με όρους σχέσης κοινωνικών δυνάμεων ή επιπέδου συνείδησης σχετικά με τα “διδάγματα της ιστορίας”) της τάξης μέσα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής είναι, με θετικό τρόπο, ο δρόμος προς την επανάσταση και τον κομμουνισμό. Ο προγραμματισμός είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένος με την αντίφαση μεταξύ προλεταριάτου και κεφαλαίου όπως αυτή συγκροτείται από την τυπική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο.» Théorie Communiste, «Πολύ κακό για το τίποτα;», *blaumachen*, τ. 5, καλοκαίρι 2011, σ. 90.

την εκμετάλλευση, η υπέρβαση του καπιταλισμού μπορεί να τεθεί προγραμματικά, ως θεωρία, μόνο με όρους που επανατοποθετούν την αντιφατική σχέση κεφαλαίου-εργασίας ως *αντίθεση* δύο ξεχωριστών και ανεξάρτητων μεταξύ τους υποκειμένων.⁸ Κατ' αυτόν τον τρόπο, όμως, η αμοιβαία σχέση συνεπαγωγής κεφαλαίου-εργασίας, η οποία καθιστά την ταξική πάλη την εσωτερική δυναμική της αντίφασης εν κινήσει, και άρα την ίδια την προϋπόθεση της κατάργησής της, παρουσιάζεται σαν «οντολογική» σύγκρουση, υποβαθμίζοντας την ιστορική παραγωγή της επανάστασης ως κατάργηση της αντίφασης. Στη θέση της ιστορίας τοποθετείται η υπερ-ιστορική υπόσταση της ανθρωπίνης «ουσίας» που εμμένει στο κοινοτικό είναι της, σε έναν διαρκή αγώνα ζωής και θανάτου με το κεφάλαιο μέχρι την «τελική νίκη».

Παράγεται έτσι, σε εννοιολογικό επίπεδο, μια νέα αντίθεση οι πόλοι της οποίας είναι τα «κοινά» και το κεφάλαιο. Οι άνθρωποι παράγουν «κοινά» ή είναι ομότιμοι χρήστες «κοινών», το κεφάλαιο «περιφράσσει» τα κοινά, τα «αρπάζει», τα μετατρέπει σε ατομική ιδιοκτησία και τα εμπορευματοποιεί προκειμένου να συνεχίσει η συσσώρευση. Αυτή η «λυστρική» τάση του κεφαλαίου βρίσκει αντιστάσεις και παράγει αγώνες που ως περιεχόμενό τους έχουν τα «κοινά». Η δυναμική που παράγει αυτή την αντίθεση είναι η *πρωταρχική συσσώρευση*, η διαδικασία αποχωρισμού των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής που αρχικώς τέθηκε ως προϋπόθεση για την ανάπτυξη του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, αλλά «από τη στιγμή που η κεφαλαιοκρατική παραγωγή στέκει πα στα δικά της τα πόδια, δε διατηρεί μόνο αυτό το χωρισμό, μα και τον αναπαράγει σε ολοένα αυξανόμενη κλίμακα».⁹

Γι' αυτό και στο πλαίσιο της θεωρίας των «κοινών» η πρωταρχική συσσώρευση είναι μια διαδικασία που διαρκώς επαναλαμβάνεται ως *διαρκής* (ή *συνεχιζόμενη*) *πρωταρχική συσσώρευση*, χωρίς την οποία το κεφάλαιο δεν μπορεί να επεκταθεί και να ξεπεράσει τις κρίσεις του. Σε αυτή την «ερμηνεία» της μαρξικής θεωρίας εντοπίζεται κατά τη γνώμη μας το μεθοδολογικό σφάλμα. Η θεωρία των «κοινών» εκκινεί την ανάλυση από τον άνθρωπο (σε αντίθεση με τον Μαρξ που τονίζει ότι «η *αναζητητική* μέθοδός μου δεν εκκινεί από τον άνθρωπο, αλλά από την οικονομικά δεδομένη περίοδο της κοινωνίας»¹⁰), από την υπερ-ιστορική «κοινοτική ουσία» η οποία «αλλοτριώνεται» στην καπιταλιστική σχέση. Η έννοια της διαρκούς πρωταρχικής συσσώρευσης διατηρεί τη στιγμή του διαχωρισμού των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής τους σαν σημείο έντασης μεταξύ της «αυτονομίας» και της υποταγής των ανθρώπων στο κεφάλαιο, ως τη

8 Σύμφωνα με τον De Angelis τα κοινά στοχεύουν «σε μια ευρύτερη αυτονομηση από τα κυκλώματα του κεφαλαίου», βλ. *Κοινά, Περιφράξεις και Κρίσεις*, ό.π.π., σ. 33.

9 Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τ. 1, σ. 739.

10 Κ. Μαρξ, «Μαργινάλια στο *Εγχειρίδιο της Πολιτικής Οικονομίας* του Adolph Wagner», στο *Τρία κείμενα για τη θεωρία της αξίας*, μτφρ. Κ. Σιδηρόπουλος, Γ. Σταμάτης, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 1998, σ. 175 (έμφαση στο πρωτότυπο).

θεμελιώδη αντίθεση «κοινών» και κεφαλαίου. Με αυτήν ερμηνεύεται τόσο ο ιμπεριαλισμός, ως καταλήστευση του Τρίτου κόσμου, όσο και η εμβάθυνση της εκμετάλλευσης των εργαζομένων ως κυριαρχία του κεφαλαίου.¹¹

Εκείνο που συσκοτίζει εν τέλει η θεωρία των «κοινών» είναι ότι η «αρπαγή» δεν είναι ποτέ άμεση, γι' αυτό άλλωστε δεν έχει νόημα να αποκαλούμε την απόσπαση υπεραξίας «αρπαγή», συγχέοντας τον ειδικά καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (ο οποίος χαρακτηρίζεται από την παραγωγή υπεραξίας) με κάθε άλλον τρόπο παραγωγής.

Στον καπιταλισμό η εκμετάλλευση είναι μεσολαβημένη από τον φετιχισμό του εμπορεύματος και του κεφαλαίου, και από το κράτος. Το εμπειρικό δεδομένο ότι όλα ανταλλάσσονται με το ισοδύναμό τους είναι μεσολαβημένο από τη φετιχιστική λειτουργία του κεφαλαίου, και αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι το ιδιόμορφο εμπόρευμα εργασιακή δύναμη αγοράζεται όπως όλα τα εμπορεύματα ως αξία χρήσης, η κατανάλωση της οποίας παράγει περισσότερη αξία απ' όσο κοστίζει η αγορά της, παράγει δηλαδή υπεραξία την οποία καρπώνεται ο κεφαλαιοκράτης ως απλήρωτη εργασία, εργασία που δεν του έχει κοστίσει ούτε ένα σεντ. Η εκμετάλλευση στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής ποτέ δεν εμφανίζεται ως τέτοια λόγω των δομικής μεσολάβησης μορφών όπως ο μισθός, το κέρδος κ.λπ. Δεν τίθεται, λοιπόν, ζήτημα «αρπαγής». Η αρπαγή συντελέστηκε με τον διαχωρισμό από τα μέσα παραγωγής (την ελευθερία). Στην καπιταλιστική κοινωνία, ο προλετάριος, ως εργασιακή δύναμη, *ανήκει εξ αρχής στο κεφάλαιο, είναι μέρος του*. Άρα λαμβάνει μόνο ό,τι χρειάζεται για να αναπαράγεται (ως εργασιακή δύναμη, καθώς δεν είναι τίποτε άλλο). Δεν του αρπάζουν μέρος του προϊόντος, το προϊόν ανήκει εξ αρχής στον καπιταλιστή.

Με άλλα λόγια, οι έννοιες της «λεπλασίας» και της «αρπαγής» δεν έχουν καμία θεωρητική αξία ως εργαλεία ανάλυσης, αφού στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής η απόσπαση της υπεραξίας (εκμετάλλευση) μεσολαβείται και φανακίζεται από τη νομική μορφή του συμβολαίου, την ελεύθερη συμφωνία μεταξύ ελεύθερων προσώπων που καθιστά δυνατή τη μετατροπή της εργασιακής δύναμης σε εμπόρευμα, προσδίδοντας στην εκμετάλλευση την *ειδικά καπιταλιστική μορφή της ως απόσπαση υπεραξίας* και επικυρώνει τον ρόλο του κράτους ως απαραίτητης μορφής κοινωνικής οργάνωσης που εγγυάται το γενικό συμφέρον (δηλαδή το συμφέρον της άρχουσας τάξης) και τη νομιμότητα (δηλαδή την ομαλότητα της εκμετάλλευσης).

11 Η ιστορία της «πρωταρχικής συσσώρευσης», μια ιστορία γραμμένη με «γράμματα από αίμα και φωτιά», σύμφωνα με τον Μαρξ, [*Το Κεφάλαιο*, τόμ. 1, σ. 740] είναι η *βίαιη αναδιάρθρωση των σχέσεων κυριαρχίας και εκμετάλλευσης που το αποτέλεσμα της κρίθηκε από τον συσχετισμό δυνάμεων της εποχής, μεταξύ μιας επαναστατικής αστικής τάξης που εισβάλλει ορμητικά στο προσκήνιο της ιστορίας και των φεουδαρχικών κοινωνικών σχέσεων μέσα στο συγκεκριμένο ιστορικό πεδίο λειτουργίας τους*. Για μια συνοπτική κριτική της έννοιας όπως χρησιμοποιείται από τη θεωρία των «κοινών» βλ. *blaumachen*, τ. 5, σ. 56, σημ. 13.

Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ «ΚΟΙΝΩΝ» ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ

Στην πιο συμβατική εκδοχή, ο ορισμός των «κοινών» περιλαμβάνει την ταξινόμηση σε τρεις γενικές κατηγορίες: «τα φυσικά κοινά (αέρας, θάλασσες, ποτάμια, λίμνες, δάση, φυσικοί πόροι, κτλ.), τα δημόσια κοινά (υποδομές, οδικά δίκτυα, δίκτυα μεταφορών, τηλεπικοινωνίες, εκπαίδευση, υγεία, δίκτυα κοινής ωφέλειας κτλ.) και τα πολιτισμικά κοινά (γλώσσες, επιστήμες, τέχνες, πολιτισμική κληρονομιά, διαδίκτυο, κτλ.). Παραλλαγές και διαφοροποιήσεις στην ταξινόμησή τους υπάρχουν αρκετές, όπως είναι τα περιβαλλοντικά κοινά (ποιότητα του αέρα, πανίδα, χλωρίδα), τα γενετικά κοινά (γονίδια), τα ενεργειακά κοινά (φυσικοί πόροι), τα επικοινωνιακά κοινά (ηλεκτρομαγνητικό φάσμα), τα πληροφορογραφικά κοινά (διαδίκτυο, ανοικτό και ελεύθερο λογισμικό)».¹²

Αυτός ο περιγραφικός κατά κύριο λόγο ορισμός της έννοιας των «κοινών» δεν μπορεί φυσικά να είναι ικανοποιητικός από θεωρητική άποψη, καθώς παραμένει πολύ γενικός και αφηρημένος, και λίγο-πολύ πολιτικά ουδέτερος. Αν ακολουθήσουμε τη λογική συνεπαγωγή του, θα μπορούσαμε να συμπεριλάβουμε στα «κοινά» όλα εκείνα που περιλαμβάνονται στις κατηγορίες άνθρωπος-φύση-κοινωνία σε κάθε ιστορική περίοδο,¹³ παραγνωρίζοντας τις εκάστοτε ιστορικά συγκεκριμένες μορφές οργάνωσης των οικονομικών, πολιτικών και ιδεολογικών κοινωνικών σχέσεων, που σαν περιεχόμενό τους έχουν τον ανταγωνισμό για την παραγωγή, την κατοχή, τη νομή και τη διανομή των «κοινών» (τρόπος παραγωγής).

Από την άλλη, αυτή η «ουδετερότητα» ανάλογων ορισμών, που παρουσιάζεται ως επιστημονικός λόγος που ταξινομεί, δεν είναι και τόσο αθώα όσο φαίνεται εν πρώτοις. Στην πραγματικότητα, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Οι τρεις γενικές κατηγορίες ταξινόμησης είναι *αστικές* κατηγορίες (φύση-κοινωνία-πολιτισμός), εμπεριέχουν την έννοια της αξιολόγησης, με την έννοια ότι διαχωρίζουν αρχικώς, για να εξισώσουν σε δεύτερη κίνηση, διαφορετικής τάξης και ποιότητας πράγματα, αποδίδοντάς τους ως κοινή «ουσία» που τα καθιστά συγκρίσιμα και δυνάμενα να ταξινομηθούν τη χρηστική τους αξία, την «ωφε-

12 Βλ. «Περί Κοινών, Περιφράξεων και Κοινωνικών Κινημάτων», <http://antisomata.wordpress.com/2010/11/06/περί-κοινών-περιφράξεων-και-κοινωνικ/>

13 Βλ. π.χ. τον ορισμό των Χαρντ-Νέγκρι: «Ως κοινό εννοούμε, πριν απ' όλα, τον κοινό πλούτο του υλικού κόσμου –τον αέρα, το νερό, τους καρπούς της γης και όλα τα δώρα της φύσης–, ο οποίος στα κλασικά ευρωπαϊκά πολιτικά κείμενα συχνά απαιτείται να είναι κληρονομιά της ανθρωπότητας ως σύνολο που μοιράζεται από κοινού. Θεωρούμε επίσης, και σε σημαντικότερο βαθμό μάλιστα, ότι το κοινό είναι τα αποτελέσματα της κοινωνικής παραγωγής που είναι αναγκαία για την κοινωνική αλληλεπίδραση και την ανάπτυξη της παραγωγής γνώσεων, γλωσσών, κωδίκων, πληροφοριών, συναισθημάτων κ.ο.κ.» (Μ. Χαρντ – Α. Νέγκρι, *Commonwealth*, παρατίθεται στο Δ. Κωτσάκης, *3 και 1 κείμενα*, «Το κοινό και η δημοκρατία», οι εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα 2012, σ. 31).

λιμνότητά τους για τους ανθρώπους». Αυτή η αφαίρεση από τις συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις που αφορούν στη διαχείριση, τον έλεγχο, και κυρίως την προστασία των «κοινών», αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση της αστικής ουτοπίας για την «παγκόσμια κοινότητα», το «παγκόσμιο κράτος».¹⁴

Μια πιο πολιτικά στοχευμένη εκδοχή ορισμού των «κοινών», που εγγράφει την έννοια αυτή μέσα στην ταξική πάλη, είναι η προσέγγιση των αυτόνομων μαρξιστών, σύμφωνα με την οποία: «τα κοινά (commons) εμπεριέχουν ταυτόχρονα τρία θεμελιώδη χαρακτηριστικά: τους κοινούς πόρους (pooled resources), τις κοινότητες (community) και τις σχέσεις που δημιουργούν κοινά (commoning). Τα άτομα τα οποία μέσα από σχέσεις δημιουργίας κοινών (commoning) συγκροτούν χειραφετητικές κοινότητες (community) που αυτοδιαχειρίζονται με μη εμπορικούς τρόπους μοιράσματος τους κοινούς πόρους (pooled resources) αποκαλούνται “commoners”».

Η αγγλική έννοια των “commoners” προέρχεται από την ονομασία των χωρικών του ύστερου μεσαίωνα στην Αγγλία, οι οποίοι δεν ήταν δουλοπάροικοι αλλά ελεύθεροι αγρότες που διαχειρίζονταν από κοινού κοινές-κοινοτικές γαίες, οι οποίες τους παρείχαν τις πρώτες ύλες (βοσκοτόπια, ξυλεία, τύρφη, θεραπευτικά βότανα) για τη διαβίωσή τους, και ήταν αυτοί και αυτές που εξεγέρθηκαν ενάντια στις διαδικασίες των περιφράξεων και της πρωταρχικής συσσώρευσης κατά την ανάπτυξη του καπιταλισμού.¹⁵ Η έννοια των “commoners” επανέρχεται

14 Για μια «κομμουνιστική» εκδοχή αυτής της ιδεολογίας βλ. εδώ, σμ. 37.

15 Από αυτή την αφήγηση περί «commoners» διαφεύγουν δύο σημαντικά γεγονότα: Πρώτον, οι «commoners», όπως αποκαλούνται οι αγρότες του ύστερου μεσαίωνα στην Αγγλία οι οποίοι εκτός από κάτοχοι της γης τους ήταν και συγκάτοχοι της κοινοικής γης, παρέμεναν υπήκοοι του Στέμματος φόρου υποτελείς στον βασιλιά, από την υπερεργασία των οποίων γέμιζαν τα βασιλικά θησαυροφυλάκια μέσω των δροσιμάτων, σε εργασία, προϊόν ή χρήμα δεν έχει εν προκειμένω σημασία, ήταν δηλαδή η κατ' εφοχόν τάξη, με σαφή διαστρωμάτωση, που υφίστατο ήδη την εκμετάλλευση. Και, δεύτερον, ήταν ο Ερρίκος Ζ' εκείνος που, εκφράζοντας τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων, των ευγενών και των κληρικών, πήρε νομοθετικά μέτρα το 1489 προκειμένου να περιορίσει τις περιφράξεις κατά την περίοδο εμφάνισης του πρώτου κύματος εκδιωγμού των αγροτών από τη γη τους –που «συντελούνταν σαν ατομική πράξη βίας», όπως λέει ο Μαρξ (*Το Κεφάλαιο*, τόμ. 1, σ. 749)– διότι αυτές απέβαιναν εις βάρος των εσόδων του Στέμματος, πράγμα που σήμαινε, εκτός των άλλων, περιορισμό των βασιλικών δαπανών για τη συντήρηση και αναπαραγωγή των ταξικών προνομίων του μοναρχικού καθεστώτος, αποδυνάμωση της πολεμικής ικανότητας του βασιλείου –εφόσον η συγκρότηση αξιόμαχου στρατού σχετιζόταν με το επίπεδο διαβίωσης των αγροτών–, ενώ ενδυναμωνόταν ταυτοχρόνως η ανερχόμενη τάξη των μεγαλοϊδιοκτητών και των κεφαλαιοκρατών, τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα των οποίων ήταν ανταγωνιστικά προς εκείνα της μοναρχίας και των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων. Ανάλογες απόπειρες αποτροπής των απαλλοτριώσεων της γης έγιναν για τα επόμενα 150 χρόνια (βλ. σχετικά Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τόμ. 1,

σήμερα στο πολιτικό λεξιλόγιο, κυρίως από τους αυτόνομους μαρξιστές, ως χαρακτηρισμός των υποκειμένων που μέσα από διαδικασίες αγώνα και χειραφετικές κοινότητες αποπεριφράσσουν-ανακτούν (reclaim) τον κλεμμένο από το κεφάλαιο κοινωνικό πλούτο (common wealth) και μέσα από κοινοτικές σχέσεις (commoning) συνθέτουν τα κοινά.¹⁶ Ιδιαίτερα επεξηγηματικός είναι ο ορισμός

σ. 742-745, ειδικότερα βλ. σ.744, σημ. 193Α). Στην πραγματικότητα, με άλλα λόγια, η αντίσταση στην βίαιη καπιταλιστικοποίηση δεν προερχόταν μόνο από τα κάτω, από τους φτωχοποιημένους αγρότες που μετατρέπονται σταδιακά σε μισθωτούς εργάτες, επαίτες και αλήτες, αλλά και από τα συμφέροντα του στέμματος, ως εκπροσώπου της χώρας, ήταν δηλαδή η γενικότερη έκφραση αντίστασης της παλιάς τάξης πραγμάτων, των υπολειμμάτων του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής, απέναντι στην δυναμική επέλαση του καπιταλισμού που επέφερε την εκ βάθρων αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων. Αναλόγως, όταν δύο αιώνες και πλέον μετά, από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής έχει αναπτυχθεί αρκετά, ως ιστορικά νέα μορφή της σχέσης κυριαρχίας και εκμετάλλευσης, και η αστική τάξη, ως εκπρόσωπος του κεφαλαίου, έχει αποκτήσει κοινωνική, δηλαδή οικονομική, πολιτική και ιδεολογική ισχύ, έχοντας επιβληθεί κατά κράτος επί των ανιπάλων της, τόσο της μοναρχίας όσο και των κατώτερων τάξεων, η νομοθετική έκφραση των συμφερόντων της παίρνει τη μορφή των περιφραγών «Enclosure Acts», που δικαιώνουν στο όνομα της «αξιοποίησης» και της «ανάπτυξης» την αποδιάρθρωση των προκαπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων. Οι περιφράξεις εξυπηρετούν πλέον την ανάπτυξη του «εθνικού πλούτου», με άλλα λόγια του εθνικού κεφαλαίου μέσα στο πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνισμού. Αν και βρισκόμαστε ακόμα στη φάση της τυπικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο, ο νόμος της αξίας έχει τεθεί πλέον σε ισχύ. Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη μας αυτές τις πτυχές του ζητήματος των περιφράξεων κατανοούμε ότι η δυναμική του κεφαλαίου δεν είναι η έκφραση του «κακού» που καταστρέφει το «καλό» που αντιτέκεται, είναι η *αναδιάρθρωση της κυριαρχίας, η αναδιάρθρωση δηλαδή των ταξικών σχέσεων και της ταξικής κοινωνίας, ως ιστορική παραγωγή του νέου (καπιταλιστικού) ταξικού ανταγωνισμού.*

- 16 Η επαναφορά της έννοιας των «commoners» στο πολιτικό λεξιλόγιο σηματοδοτεί κατά τη γνώμη μας όχι μόνο έναν αναχρονισμό, την ανάδειξη δηλαδή μιας κοινωνικής μορφής οργάνωσης του παρελθόντος σε σημαίνουσα έννοια για την ανάλυση του παρόντος και τη σκιαγράφηση του μέλλοντος, αλλά και μια «υπέρβαση»: την υπέρβαση της έννοιας του προλεταριάτου ως υποκειμένου-φορέα της επανάστασης και της κοινωνικής χειραφέτησης. Όμως δεν πρέπει να ξεγελιόμαστε. Δεν πρόκειται για μια πραγματική υπέρβαση αλλά για μια υποκατάσταση που έχει σοβαρές επιπτώσεις στην επαναστατική θεωρία και πρακτική. Η έννοια των «commoners», που ισχυρίζεται ότι περιγράφει το κατεξοχόν υποκείμενο των αγώνων της σημερινής περιόδου, είναι για τη θεωρία των «κοινών» ό,τι ήταν η έννοια της εργατικής τάξης στον θεωρητικό λόγο της περιόδου του «προγραμματισμού», όταν το περιεχόμενο της επανάστασης και του κομμουνισμού ήταν η αυτοεπιβεβαίωση της εργατικής τάξης. Είναι, με άλλα λόγια, η θετική έκφραση της «αυτοσυνείδησης» μιας υποκειμενικότητας που επικαλείται την αυτονομία της *ενώ παραμένει ο ένας πόλος της σχέσης*

των κοινών που δίνει ο De Angelis [...] αναλύοντας τα τρία συστατικά τους: “Τα κοινά δεν είναι απλώς πόροι τους οποίους μοιραζόμαστε. Για να αντιληφθούμε τα κοινά πρέπει να συμπεριλάβουμε τρία πράγματα την ίδια στιγμή. Πρώτα από όλα, τα κοινά περιλαμβάνουν κάποιου είδους κοινούς πόρους, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί ως μη εμπορικά μέσα για την εκπλήρωση των αναγκών των ανθρώπων. Δεύτερον, τα κοινά οπωσδήποτε δημιουργούνται και διατηρούνται από κοινότητες. Επιπρόσθετα σε αυτά τα δύο στοιχεία –τους κοινούς πόρους και τις κοινότητες– το τρίτο και πιο σημαντικό στοιχείο για να αντιληφθούμε τα κοινά είναι το ρήμα ‘to common’ (σχέσεις που δημιουργούν κοινά). Πρόκειται για την κοινωνική διαδικασία η οποία δημιουργεί και αναπαράγει τα κοινά”¹⁷.

Η υπερϊστορικότητα που διαφαίνεται στον παραπάνω ορισμό με την αναφορά στους «commoners» και τα προκαπιταλιστικά «κοινά» γίνεται σαφέστερη στην ανάπτυξη του ορισμού από τον Caffentzis: «[...] τα κοινά έχουν χρησιμοποιηθεί από αντικαπιταλιστές για να δείξουν ότι οι συλλογικές μη καπιταλιστικές μορφές οργάνωσης της υλικής ζωής είναι ακόμα ζωντανές και αγωνίζονται σε όλο τον κόσμο υπό δυο έννοιες: 1) τα προκαπιταλιστικά κοινά που ακόμα υπάρχουν και η επιβίωση δισεκατομμυρίων ανθρώπων εξαρτάται από αυτά (π.χ. οι μορφές κοινωνικής συνεργασίας εξαρτώνται από αυτά τα κοινά και κάνουν εφικτή της επιβίωση όλων αυτών που ζουν με λιγότερο από ένα δολάριο την μέρα – θεωρητικά θα ήταν αδύνατο να ζήσουν), 2) την ανάδυση νέων κοινών, ειδικά στην οικολογική και ενεργειακή σφαίρα και στα πεδία των υπολογιστών και της πληροφορικής. Με άλλα λόγια, τα κοινά φέρνουν κοντά προκαπιταλιστικές και μετακαπιταλιστικές μορφές κοινωνικής συνεργασίας σε ένα είδος χρονικής δίνης που αποφεύγει την ολοκληρωτική λογική του νεοφιλελευθερισμού»¹⁸.

Η «χρονική δίνη» που περιγράφει εδώ ο Caffentzis μοιάζει να καταπίνει και να εξαφανίζει την ιστορία πέντε σχεδόν αιώνων που μεσολαβεί μεταξύ προκαπιταλιστικών και μετακαπιταλιστικών μορφών «κοινωνικής συνεργασίας», δηλαδή το *πώς* τα «κοινά» παίρνουν σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο τη μορφή του κεφαλαίου και του αστικού κράτους και *πώς* η συνεργασία γίνεται η κινητήρια δύναμη της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Πρωτίστως αγνοεί το πιο σημαντικό: ότι οι μορφές αυτές δεν μπορούν ποτέ να είναι ταυτόσημες ούτε να έχουν το ίδιο περιεχόμενο, ακριβώς λόγω της περιόδου που μεσολαβεί και που

κεφάλαιο, καθοριζόμενος από αυτή τη σχέση. Αυτός ο εξωτερικός καταναγκασμός είναι η σημαίνουσα διαφορά μεταξύ της «αυτοδιεύθυνσης των εργατών» και της «αυτοδιαχείρισης των κοινών», που αντιστοιχεί στη διαφορά μεταξύ εργατισμού, όπου το επαναστατικό υποκείμενο είναι ο «εργάτης μάζα» και αργότερα ο «κοινωνικός εργάτης», και ριζοσπαστικού δημοκρατισμού, όπου το υποκείμενο είναι πλέον οι «commoners» και το «πλήθος».

17 *Commons vs Crisis*, όπ.π., σ. 4-6.

18 G. Caffentzis, «Το Μέλλον των “Κοινών”: Νεοφιλελεύθερο Plan B ή Πρωταρχική Αποσυσσώρευση του Κεφαλαίου;», <http://www.rebelnet.gr/articles/view/The-Future-Of-The-Commons---Neoliberalism-s--Plan>

εγγράφει αυτές τις μορφές σε τελείως διαφορετικές ιστορικές φάσεις ανάπτυξης του κεφαλαίου, κυρίως σε σχέση με την τυπική και την πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο, άρα σε σχέση με την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης και των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων ως κινούμενη αντίφαση που παράγεται ιστορικά, *ως ταξική πάλη*.¹⁹

Δεν είναι ασφαλώς χωρίς σημασία η θεμελίωση της θεωρίας των «κοινών» στο παράδειγμα των κοινωτικών γαιών. Οι «περιφράξεις», δηλαδή η απαλλοτρίωση των κοινωτικών γαιών από τους ιδιώτες και το κράτος, αποτελούν κομβική στιγμή της ιστορικής διαδικασίας που δημιουργήσε τις προϋποθέσεις τόσο για την εμπορευματοποίηση της γης και της αγροτικής παραγωγής όσο και για την απαραίτητη για την ανάπτυξη του κεφαλαίου προλεταριοποίηση τού μέχρι τότε λίγο-πολύ αυτοσυντηρούμενου, αλλά σε καμία περίπτωση «ελεύθερου» και «αυτόνομου», όπως έχουμε ήδη επισημάνει, αγροτικού πληθυσμού (πρωταρχική συσσώρευση).

Από τη μία, η θεμελίωση αυτή του ορισμού των «κοινών» επιδιώκει να αποφυσικοποιήσει τις κατηγορίες του κεφαλαίου, και άρα να τους προσδώσει ιστορικό περιεχόμενο, από την άλλη, ωστόσο, αναπαράγει μια ουσιοκρατική αντίληψη για την ανθρώπινη κοινωνία, εμφανίζοντας τα «κοινά» σαν την αδιαφοροποίητη «ουσία» της, που εμπειρεύεται τόσο στις κοινωνίες των τροφουσυλλεκτών-κυνηγών όσο και στη μελλοντική κομμουνιστική κοινωνία. Ωστόσο, αυτή η αντίληψη δεν είναι παρά μια ταυτολογία, δεν μας λέει τίποτε άλλο από το προφανές γεγονός ότι, εκ των πραγμάτων και εκ του ίδιου του ορισμού της κοινωνίας, τα «κοινά», όπως και η συνεργασία, δεν μπορούν παρά να είναι το υλικό υπόβαθρο *κάθε* κοινωνίας. Κυρίως, όμως, δεν εξετάζει κριτικά την ίδια την έννοια της κοινωνίας/κοινοσύνης.

Μένοντας προσκολλημένη σε μια ανθρωπιστική προοπτική, που ο ίδιος ο Μαρξ είχε διατυπώσει στα *Χειρόγραφα του 1844*, η θεωρία των «κοινών» επα-

19 Ο ιστορικός καπιταλισμός δεν συμπίπτει με τον «ιδεατό μέσο όρο» του καπιταλισμού που περιγράφει ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* (βλ. τόμ. 3, σ. 1020). Έτσι, προκαπιταλιστικές και καπιταλιστικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης και παραγωγής συνυπάρχουν. Για την ακρίβεια, ο ιστορικός καπιταλισμός «αποτελεί συνάρθρωση καπιταλιστικών και προκαπιταλιστικών στοιχείων» (M. Heinrich, «Invaders from Marx. Για τη χρήση της μαρξικής θεωρίας και τις δυσκολίες μιας σύγχρονης ανάγνωσης», *Θέσεις*, τ. 98, Ιανουάριος-Μάρτιος 2007, http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=970&Itemid=29), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο *ειδικά* καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής είναι ένας ακόμα τρόπος παραγωγής ανάμεσα σε άλλους. Ακόμα και οι προκαπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής που διατηρούνται σε διάφορες υβριδικές συνθήκες μορφές μέχρι και σήμερα σε αρκετά σημεία του πλανήτη, και που με ποικίλες εναλλακτικές μορφές εμφανίζονται και μέσα στους καπιταλιστικά ανεπτυγμένους κοινωνικούς σχηματισμούς, δεν υπάρχουν ως ξεχωριστές μορφές παραγωγής, αυτόνομες και έξω από τον καπιταλισμό, αλλά πάντοτε *σε σχέση* με τον καπιταλισμό, δηλαδή σε σχέση με τον *κυρίαρχο τρόπο παραγωγής*.

ναφέρει «μια νατουραλιστική σύλληψη του κομμουνισμού. Ο κομμουνισμός νοείται ως επανασυμφιλίωση του ανθρώπου με την εργασία του και με τη φύση, συνεπώς με την “κοινωνική ουσία” του, την οποία είχε καταργήσει η ατομική ιδιοκτησία, καθιστώντας τον έτσι “ξένο προς τον εαυτό του”».²⁰

Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι, πράγματι, μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα (περίοδος της τυπικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο), οι προλετάριοι «ζουν σύμφωνα με αξίες διαφορετικές από εκείνες της ατομικής ιδιοκτησίας, του κέρδους, του πατριωτισμού και του αστικού ατομικισμού»,²¹ σχηματίζοντας μια ανταγωνιστική δημόσια σφαίρα, μια κοινότητα εργατών που μοιράζονται μια κοινή κουλτούρα και αναγνωρίζουν στην ίδια την υπόστασή τους ως προλετάρων τη δυνατότητα να «πάρουν τον κόσμο στα χέρια τους».

Σήμερα, στην τωρινή φάση της πραγματικής υπαγωγής *αβλόκητης* της κοινωνίας στο κεφάλαιο²² δεν μπορούμε πια να μιλάμε με αυτούς τους όρους: η συμπεριφορά (οι πρακτικές) του ίδιου του προλεταριάτου, είτε αφορά στον τρόπο ζωής, στις αντιλήψεις και στις προσδοκίες είτε στους αγώνες, διαψεύδει κάθε επιβεβαίωση της εργατικής ταυτότητας, κάθε ενότητα. Οι προλετάριοι τώρα αναγνωρίζουν τη δική τους ύπαρξη μόνο στην αντιφατική σχέση τους με το κεφάλαιο, σαν έναν *εξωτερικό καθορισμό*. Αυτό που τους «ενώνει», δηλαδή το ότι είναι προλετάριοι, δεν περιέχει καμία θετικότητα, καμία «ουσία» που πρέπει να απελευθερωθεί. Η μοναδική πραγματική κοινότητα σήμερα είναι η «κοινότητα του κεφαλαίου» και *η επανάσταση είναι η καταστροφή της*.

ΟΙ «ΣΤΡΕΒΛΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ» ΚΑΙ Η «ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ»

Εκτός από μορφές «commoning» με χειραφετικό προσανατολισμό, το παράδοξο με τα «κοινά» είναι ότι αποτελούν ταυτόχρονα στρατηγική επιλογή μιας πολιτικής νέου τύπου από τη σκοπιά της αναπαραγωγής του καπιταλισμού, που αναγνωρίζει τα αδιέξοδα του νεοφιλελευθερισμού και προσπαθεί να ξεπεράσει την κρίση του, την κρίση αναπαραγωγής του αναδιαρθρωμένου καπιταλισμού.

20 Ευέν Μπαλιμπάρ, *Η φιλοσοφία του Μαρξ*, μτφρ.-επιμ. Α. Στυλιανού, νήσος, Αθήνα 1996, σ. 28.

21 Ευέν Μπαλιμπάρ, *όπ.π.*, σ. 38.

22 Όταν μιλάμε για την παρούσα φάση της πραγματικής υπαγωγής, της υπαγωγής στο κεφάλαιο ολόκληρης της κοινωνίας, δεν εννοούμε το «κοινωνικό εργοστάσιο» των μεταεργασιών και των αυτόνομων μαρξιστών, ότι δηλαδή η παραγωγή αξίας έχει διαχυθεί σε ολόκληρο το φάσμα των κοινωνικών δραστηριοτήτων και των ανθρώπινων σχέσεων, εννοούμε ότι η «παραγωγή υπεραξίας και η αναπαραγωγή των συνθηκών αυτής της παραγωγής ταυτίστηκαν» (βλ. το κείμενο της *Theorie Communiste*, «Η κομμουνιστικοποίηση σε ενεστώτα χρόνο» σε αυτό το τεύχος). Για την έννοια της τυπικής και πραγματικής υπαγωγής βλ. *blaumachen*, τ. 4, σ. 50-51 και τ. 5, σ. 211-212.

Ενδεικτική της στρατηγικής αυτής του κεφαλαίου είναι η εμπειρία των κινημάτων των «από κάτω» στην κεντρική και τη λατινική Αμερική, όπου η παραγωγή και αναπαραγωγή των «κοινών» άρχισε να χρηματοδοτείται και να ενισχύεται από τις αριστερές κυβερνήσεις που έχουν κερδίσει μέσω εκλογών την εξουσία, αφομοιώνοντας κομμάτια του κινήματος στον κρατικό σχεδιασμό, ενσωματώνοντας τα ταυτοχρόνως στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους. Οι νέες τεχνικές διακυβέρνησης, ξεπερνούν το νεοφιλελεύθερο μοντέλο αφομοιώνοντας τα δίκτυα κοινωνικής συνεργασίας και χρησιμοποιώντας τα ως πεδίο διάχυσης και άσκησης της εξουσίας με έναν «ριζωματικό» τρόπο. Η «παρασιτική» αυτή μορφή διακυβέρνησης οργανώνεται μέσα από τις ίδιες τις διαδικασίες του «commoning», εξασφαλίζοντας υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις τις απαιτούμενες υλικές συνθήκες ανάπτυξής τους, προσδίδοντας θεσμική εγκυρότητα στις πρακτικές δημόσιου διαλόγου και λήψης αποφάσεων. Από τη μία, διασφαλίζεται έτσι η αναπαραγωγή ενός μεγάλου κομματιού των κατώτερων τάξεων, χωρίς να θίγεται στον πυρήνα της η αναπαραγωγή της σχέσης κεφάλαιο. Αν και μέχρι ενός σημείου βελτίωσε αντικειμενικά τις καθημερινές συνθήκες διαβίωσης εκατομμυρίων ανθρώπων,²³ πράγμα αυτό καθαυτό πολύ σημαντικό, δεν καταργεί την ταξική σχέση και την εκμετάλλευση που είναι η γενεσιουργός αιτία αυτών των συνθηκών.²⁴ Από την άλλη, όμως, εντάσσει όλες αυτές τις εναλλακτικές μορφές διακυβέρνησης στον κορμό της εθνικής αφήγησης, της ενότητας του λαού την οποία εγγυάται το κράτος.

Από τη σκοπιά της θεωρίας των «κοινών» αυτός ο κίνδυνος ενσωμάτωσης, που αναγνωρίζεται ως αντίφαση των «κοινών», επιχειρείται να ξεπεραστεί –με έκδηλη θεωρητική αμηχανία– με τη χρήση ηθικών όρων.²⁵ Τα «κοινά»

23 Σήμερα κάτι τέτοιο δεν ισχύει με τόσο προφανή τρόπο όσο πιθανώς ίσχυε στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 2000. Η όποια δυνατότητα της αυτοδιαχείρισης για βελτίωση της ζωής των προλετάρων συμπέζεται έντονα από την παγκόσμια κρίση, ακόμα και εκεί που είναι εγκαθιδρυμένη. Τα καινούργια εγχειρήματα ασφυκτούν μπροστά σε αυτή τη συμπίεση με αποτέλεσμα να παράγοντες πολλές εσωτερικές αντιφάσεις, οι οποίες φανερώνουν και τα όρια της ίδιας της αυτοδιαχείρισης. Βλ. τα κείμενα «Μια σύντομη κριτική της αυτοοργάνωσης στην Ελλάδα» και «Ο χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός και η αυτοδιαχείριση ως ουτοπικός ορίζοντας της δεύτερης φάσης της αναδιάρθρωσης» σε αυτό το τεύχος.

24 Για μια εμπειρισταωμένη ανάλυση της ενσωμάτωσης των πρακτικών «commoning» από το κράτος βλ. Raúl Zibechi., *Αυτονομίες και χειραφετήσεις. Η Λατινική Αμερική σε κίνηση*, αλάνα, Αθήνα 2010, και ειδικότερα το τέταρτο μέρος: «Προοδευτικές κυβερνήσεις και κοινωνικά κινήματα».

25 Η επαναφορά της ηθικής ως κριτικής κατηγορίας επιστρέφει την κριτική του καπιταλισμού σε έναν προμαρξικό ιστορικό χρόνο της θεωρίας, με την έννοια ότι παραβλέπει την σαρωτική κριτική του Μαρξ στην αντίληψη των ουτοπιστών σοσιαλιστών, οι οποίοι θεωρούσαν ότι η εκμετάλλευση είναι πρωτίστως «κοινωνική αδικία» που θα μπορούσε να διορθωθεί με πιο «δίκαιους τρόπους» διανομής του κοινωνικού πλούτου, ή που πίστευαν

μπορούν πράγματι να ιδωθούν υπό «καπιταλιστική προοπτική», όπως επισημαίνει ο Caffentzis,²⁶ γεγονός που προκαλεί αναπόφευκτα σύγχυση. «Ένας από τους λόγους για αυτή τη σύγχυση είναι η έλλειψη αναγνώρισης μεταξύ των αντικαπιταλιστών ακιβιστών και στοχαστών ότι η συζήτηση για τα κοινά είναι τόσο διπρόσωπη», διαπιστώνει ο ίδιος.

Προς επίρρωση αυτής της σύγχυσης ο Caffentzis καταφεύγει σε μια μάλλον ανορθόδοξη για μαρξιστή μεθοδολογία. Για να περιώσει τα «κοινά» από την «αρπακτική» τάση του καπιταλισμού, αναγκάζεται να διαχωρίσει τα «κοινά» σε «καλά» και «κακά». Με τα δικά του λόγια, υπάρχουν δύο είδη «κοινών»: «1) φιλο-καπιταλιστικά κοινά που είναι συμβατά με την καπιταλιστική συσσώρευση και την ενισχύουν, και 2) αντι-καπιταλιστικά κοινά τα οποία είναι ανταγωνιστικά με την καπιταλιστική συσσώρευση και την ανατρέπουν».²⁷

Στο ίδιο μήκος κύματος και ο De Angelis, ο οποίος διαχωρίζει τα «κοινά» από τα «διαστρεβλωμένα κοινά», τα οποία «βασίζονται στην κοινωνική αδικία».²⁸ Αντιστοίχως, οι Χαρντ και Νέγκρι μιλούν για «διεθαρμένη μορφή» του κοινού (το οποίο ορίζουν με έναν πιο διευρυμένο όσο και γενικότροπο τρόπο, ως εκείνο που «όλοι μοιραζόμαστε και συμμετέχουμε σε αυτό»), η οποία εμφανίζεται μέσα στους τρεις σημαντικότερους θεσμούς της καπιταλιστικής κοινωνίας: την οικογένεια, την εταιρεία και το έθνος. Όμως «[κ]αι οι τρεις αυτοί θεσμοί κινητοποιούν και προσφέρουν πρόσβαση στο κοινό, αλλά ταυτόχρονα το περιορίζουν, το διαστρέφουν και το παραμορφώνουν».²⁹

Το πρόβλημα αυτό ωστόσο παραμένει ανεπίλυτο, αφού, όπως διαπιστώνει ο Caffentzis, «στην πραγματικότητα, δεν είναι εύκολο να διακρίνουμε τις δυο πλευρές των κοινών. Οδηγούν σε περισσότερη δύναμη για τους εργάτες ενάντια στο κεφάλαιο ή ενισχύουν την ικανότητα του κεφαλαίου για καλύτερη εκμετάλλευση των εργατών. Αυτή είναι μια λεπτή ερώτηση, με εξίσου λεπτές απαντήσεις που εξαρτώνται από το πλαίσιο και τις αποδείξεις».³⁰

Ό,τι αναγνωρίζεται από τη θεωρία των «κοινών» ως «στρεβλώσεις», «διεθαρμένη μορφή» κ.λπ. δεν είναι παρά η σχέση αμοιβαίας συνεπαγωγής της με τον νεοφιλελευθερισμό.³¹ Η θεωρία των «κοινών» είναι πρωτίστως μια ερ-

ού η επιστροφή σε προκαπιταλιστικές μορφές παραγωγής και κοινωνικών σχέσεων ήταν απλώς ένα ζήτημα απόφασης, δηλαδή ζήτημα συνείδησης.

26 G. Caffentzis, «Το μέλλον των κοινών», ό.π.

27 ό.π.

28 *Commons vs Crisis*, ό.π., σ. 64. Ο De Angelis φαίνεται να θεωρεί άνευ σημασίας τις ιστορικές διαφορές στις μορφές εμφάνισης της «κοινωνικής αδικίας», και άρα να παραβλέπει ότι τα προκαπιταλιστικά κοινά ήταν «κοινά» υπό συγκεκριμένες μορφές κυριαρχίας, εξουσίας και εκμετάλλευσης.

29 Μ. Χαρντ – Α. Νέγκρι, *Commonwealth*, παρατίθεται στο Δ. Κωτσάκης, ό.π., σ. 40.

30 G. Caffentzis, ό.π.

31 Ένα από τα θεμελιώδη δόγματα της νεοφιλελεύθερης θεωρίας είναι η «μεταβίβαση» της

μνηεία του κύκλου αγώνων στην τρέχουσα περίοδο κρίσης του νεοφιλελευθερισμού, και του οριζοντά του ως νίκης της αυτοοργάνωσης και της αυτοδιαχείρισης. Ο νεοφιλελευθερισμός παρουσιάζεται ως μια μορφή συσσώρευσης μέσω της αρπαγής, του αποκλεισμού και του εκτοπισμού, τα «κοινά» γι' αυτόν είναι απαραίτητα για να ξεπεράσει την κρίση του. Έτσι οι αγώνες εναντίον του παίρνουν αναπόφευκτα τη μορφή της υπεράσπισης των «κοινών», εναντιώνονται στις «νέες περιφράξεις»,³² στην καταστροφή του περιβάλλοντος, στις τεχνικές εξατομίκευσης και στη διάλυση του κοινωνικού ιστού (ο οποίος δεν πρέπει να ξεχνάμε βέβαια πως έχει υφανθεί στα εργοστάσια του φορντισμού και όχι στον αργαλειό της προκαπιταλιστικής κοινότητας). Δεν είναι όμως μόνο ο αυτοπροσδιορισμός της θεωρίας των «κοινών» ως λόγου ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό που την καθιστά τον έναν πόλο της αντίθεσης, σε ιδεολογική αντιστοιχία με την αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας. Τα «κοινά» και ο νεοφιλελευθερισμός είναι αντιθετικοί τρόποι παραγωγής και αναπαραγωγής υποκειμένων, και διαχείρισης των κοινωνικών σχέσεων. Είναι, δηλαδή, «πολιτικές παραγωγής υποκειμένων» που σχετίζονται με την διαχείριση των δημιουργικών δυνάμεων του ατόμου: τη συνεργασία και τον διάλογο εντός της κοινότητας, την ανάπτυξη της ατομικής ευθύνης, τη φιλελεύθερη έκφραση, την εμβάθυνση της αυτοαξιοποίησης, την αναγνώριση του άλλου. Οι «στρεβλώσεις», η «διόρθωση» των οποίων εμφανίζεται από τη σκοπιά της θεωρίας των «κοινών» σαν το διακύβευμα της ταξικής πάλης της τρέχουσας περιόδου, είναι αποτέλεσμα της ίδιας της διαδικασίας «παραγωγής υποκειμένων», ως περιεχομένου της σχέσης αμοιβαίας συνεργασίας μεταξύ «κοινών» και νεοφιλελευθερισμού.³³ Το ζήτημα δεν είναι αν τα «κοινά» «οδηγούν σε περισσότερη δύναμη για τους εργάτες ενάντια στο κεφάλαιο ή ενισχύουν την ικανότητα του κεφαλαίου για καλύτερη εκμετάλλευση των εργατών», όπως ισχυρίζεται ο Caffentzis, αλλά το ότι χρειάζεται να παίρνουμε υπόψη μας σε κάθε περίπτωση από ποια μεριά γέρνει η πλάστιγγα

διαχείρισης των συλλογικών υποθέσεων από το κράτος στα ίδια τα «αυτόνομα» ατομικά ή συλλογικά υποκείμενα. Πρόκειται για τη «μικροφυσική» της διακυβέρνησης, δηλαδή για έναν άλλον τρόπο να ορίσουμε την πραγματική υπαγωγή της κοινωνίας στο κεφάλαιο.

32 Βλ. Midnight Notes Collective, «The New Enclosures», *Midnight Notes*, τ. 10, 1990, <http://www.midnightnotes.org/newenclos.html>

33 Χαρακτηριστικές είναι οι «στρεβλώσεις» που παράγονται αντικειμενικά, και με έμπρακτο τρόπο, μέσα στην αντιφατική κίνηση της ταξικής πάλης, από κομμάτια του προλεταριάτου που δεν αναγνωρίζουν την κοινωνική συνεργασία, την παραγωγή και προάσπιση των «κοινών» ως *διαχωρισμένα από τις έννοιες της πατρίδας και του έθνους*. Στην περίπτωση αυτή όμως είναι αδύνατον να μιλήσουμε απλώς για «στρεβλώσεις» της αντίληψης του «κοινού συμφέροντος» από μια ταξική σκοπιά, χωρίς να καταφύγουμε σε ερμηνείες περί «ψευδούς συνείδησης» και να περιπέσουμε εκ νέου σε μια ουσιοκρατική προσέγγιση, τόσο της χειραφέτησης όσο και των προλεταρίων ως εκ προοιμίου υποκειμενικού φορέα της.

για να αποφασίσουμε αν πρόκειται για «κοινά» που είναι «φιλο-καπιταλιστικά» ή «αντι-καπιταλιστικά».³⁴

Για να λειτουργεί βέβαια αυτό το σχήμα πρέπει να αποδεχτούμε τη μετατόπιση από τη σημασία της παραγωγικής διαδικασίας καθαυτής, ως της καθοριστικής στιγμής του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, στην «παραγωγή υποκειμένων», από τους δομικούς καθορισμούς, την αντικειμενοποιημένη δραστηριότητα ανθρώπων (τάξεων) δηλαδή, στη *βούληση* του (ατομικού) *υποκειμένου*.

Η αποσύνθεση των μορφών διαμεσολάβησης με τις οποίες η εργατική τάξη αναγνώριζε τον εαυτό της ως συλλογικό υποκείμενο (πολιτικές οργανώσεις, εργατικές ενώσεις, συνδικάτα, εργατικό κόμμα), αποτέλεσμα της *δραστηριότητας της ίδιας της τάξης*, αλλάζει το περιεχόμενο του σημερινού κύκλου αγώνων. Η κρίση της αντιπροσώπευσης και της πρωτοπορίας προσδίδει στην αυτονομία των αγώνων έναν μη συστημικό χαρακτήρα, που καθιστά ανέφικτο εκ των προτέρων κάθε αίτημα για ενότητα και «κοινή στρατηγική». Για τη θεωρία των «κοινών», η ανασύνθεση της τάξης, η ενότητα του προλεταριάτου, μπορεί να επιτευχθεί βάσει των «κοινών», με την προϋπόθεση ότι τα άτομα αναγνωρίζουν σε αυτά το «κοινό τους συμφέρον» και δρουν κατά τρόπο που αυτοπροσδιορίζονται μέσω της δράσης τους αυτής.

Όπως το θέτει η Federici, πρόκειται για το ζήτημα της «παραγωγής του εαυτού μας ως ένα κοινό υποκείμενο (με κοινά συμφέροντα)»,³⁵ πρόκειται δηλαδή για την διαδικασία που παράγει τα «κοινά», τις συνθήκες που διαμορφώνουν ένα πλαίσιο για την ανάπτυξη νέων σχέσεων ατομικής και συλλογικής συγκρότησης. Όμως το περιεχόμενο αυτών των σχέσεων δεν μπορεί παρά να αφορά μόνο όσες και όσους «παράγουν τον εαυτό τους» κατ' αυτόν τον τρόπο, μέσα στις άμεσες σχέσεις που δημιουργούν μεταξύ τους, αφορά υπ' αυτή την έννοια τη *δική τους* «κοινότητα», τα *δικά τους* «κοινά συμφέροντα», τα οποία δεν μπορεί παρά να είναι *συγκεκριμένα, και μερικά, συμφέροντα*, που έρχονται σε σύγκρουση με τα «κοινά συμφέροντα» κάποιων άλλων. Ο ανταγωνισμός αυτός, που παράγεται ταυτόχρονα με την «παραγωγή του εαυτού ως ένα κοινό υποκείμενο (με κοινά συμφέροντα)» είναι η φυγόκεντρος δύναμη που διαρρηγνύει εκ προοιμίου την «ενότητα» την οποία επικαλείται, και καθιστά την έννοια των «κοινών» μια *εσωτερικά* ανταγωνιστική έννοια.³⁶

34 Πώς μπορούμε άραγε να «ζυγίσουμε» εκείνα που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε «υβριδικά κοινά», όπως π.χ. τα social media, τα οποία, από τη μια, είναι μέσα απόλυτα «συμβατά» με την καπιταλιστική συσσώρευση, όπως, από την άλλη, θεωρούνται εξίσου «συμβατά» και με την εξέγερση, όπως μας έδειξε η αποκαλούμενη «αραβική άνοιξη», και όχι μόνο; Στην πραγματικότητα ωστόσο ο ίδιος ο καπιταλισμός είναι «συμβατός» με την εξέγερση, άρα όλα όσα περιέχει είναι «συμβατά» τόσο με την καπιταλιστική συσσώρευση όσο και με την εξέγερση.

35 *Commons vs Crisis*, όπ.π., σ. 8.

36 «Ακόμη όμως και σε “πολιτικώς ορθά” κοινά μπορεί εύκολα να έρθουν στην επιφάνεια

Η διαχείριση των «κοινών» είναι μια άλλη μορφή διαχείρισης των κοινωνικών σχέσεων, μια άλλη μορφή σχεδιασμού που απαιτεί νέα υποκείμενα, νέες συμπεριφορές, νέα ήθη, αλλά και νέες μορφές «διακυβέρνησης».³⁷

ΤΑ «ΚΟΙΝΑ» ΩΣ ΜΟΡΦΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Στη σχετική φιλολογία, που αναπτύσσεται ραγδαία το τελευταίο διάστημα, τα «κοινά» παρουσιάζονται σαν μια μορφή οικονομίας πέρα από την καπιταλιστική οικονομία.

«Η ιδέα των κοινών», γράφει ο Caffentzis, «είναι ελκυστική στα αντικαπιταλιστικά κομμάτια του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης από τη στιγμή που επιτρέπει στους ακτιβιστές να ισχυρίζονται ότι δεν χρειάζεται να περιμένει κανείς για το μυθικό “ξεκίνημα της ιστορίας” –μετά από μια μακροχρόνια αιώνια πορεία μέσω πολέμων και στερήσεων– για να επιτευχθεί ο στόχος της συνεργατικής “ελεύθερης ένωσης” των παραγωγών (όπως προβλέπονταν τόσο από τον Μαρξ όσο και από τους αναρχικούς της πρώτης Διεθνούς)... καθώς είναι ήδη εδώ και δουλεύει (αν και συχνά στις αποκαλούμενες απομακρυσμένες περιοχές της παγκόσμιας οικονομίας και με πολλές στρεβλώσεις)».³⁸

αντιδραστικά γνωρίσματα, όταν οι άνθρωποι των κοινών [sic!] χρειάζεται να αποφασίσουν για ζητήματα οριοθέτησης των δομών (ποιος είναι μέλος των κοινών;), για ζητήματα καταμερισμού της εργασίας και κατανομής των κερδών [sic!], ή να αντιμετωπίσουν την αυθαιρεσία μιας ομάδας συμμετεχόντων, και ούτω καθεξής.» (De Angelis, *Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις*, ό.π., σ. 31).

37 «Τέτοια ήθη δεν μπορούν ούτε να εμφυτευτούν, ούτε να βλαστήσουν ούτε να ανθίσουν χωρίς νέες μορφές σχεδιασμού. Παρ’ όλες τις ελευθεριακές αντιρρήσεις, μου φαίνεται αδύνατο να προβλεφθεί η αντιμετώπιση της παγκόσμιας φτώχειας, των ασθενειών, ή της κλιματικής αλλαγής χωρίς την αποκατάσταση ενός ήθους δημόσιας ιδιοκτησίας και συntonισμένης κατανομής πόρων, και σε όλα τα επίπεδα, τοπικό-δημοτικό, εθνικό, και παγκόσμιο. Και σε αυτό το τελευταίο επίπεδο, θα πρέπει να είναι σε μια κλίμακα που θα μπορεί πραγματικά να κάνει να φαινονται οι προσπάθειες των σχεδιασμένων κρατών του παρελθόντος πολύ λίγες-μικρές και επιφυλακτικές. Μια βάση του κομμουνισμού του εικοστού πρώτου αιώνα είναι η επιστροφή, ίσως πολύ αργά, του σχεδίου, για την αποκατάσταση των ερειπίων του πλανήτη από την φαντασμαγορία του νεοφιλελεύθερου *laissez-faire*» (Nick Dyer-Witford, «Η Κυκλοφορία του Κοινού», <http://www.rebelnet.gr/articles/view/The-Circulation-of-the-Common-no1>). Πιο σαφής όμως είναι η ακόλουθη διατύπωση: «Για να εκδηλωθεί το γενεσιουργό στοιχείο των κοινών, χρειάζεται τους “ανοιχτούς χώρους” για την εμφάνιση πρωτοβουλιών από κάτω σε αλληλεπίδραση με τους διαθέσιμους πόρους. Με τον τρόπο αυτόν ο πολίτης και η διακυβέρνηση αναμειγνύονται αρμονικά και αναδιαμορφώνονται» (D. Bollier και S. Helfric, «Τα κοινά ως ένα όραμα μετασχηματισμού – Πέρα από την αγορά και το κράτος», ό.π.).

38 G. Caffentzis, «Το μέλλον των κοινών», ό.π.

Τα «κοινά» εμφανίζονται λοιπόν ως η ριζοσπαστική μορφή της συλλογικής ιδιοκτησίας. *Παραμένουν ωστόσο μια μορφή ιδιοκτησίας*, με την έννοια που προσδίδεται στην ιδιοκτησία που προκύπτει από τη διαδικασία της ιδιοποίησης. Η έννοια του *commoning* αναφέρεται διαρκώς στις πρακτικές «μοιράσματος» (μια συγκαλυμμένη μορφή διανομής με άλλα λόγια), ως μια «αυτόνομη» μορφή διαχείρισης των πόρων και του συλλογικού προϊόντος, εν τέλει μιας «αλληλέγγυας και συνεργατικής οικονομίας» που διατηρεί την παραγωγή και την ανταλλαγή προϊόντων ως καταστατικό θεμέλιο της «κοινωνίας».

Τα «κοινά» είναι μια μορφή του κοινωνικού πλούτου που αντιπαράθεται στην ατομική ιδιοκτησία και υποκαθιστούν την οικονομία του «ελεύθερου ανταγωνισμού» με τη «σχεδιασμένη οικονομία» χωρίς να ξεπερνούν πρακτικά την ίδια την οικονομία ως διαχωρισμένη δραστηριότητα.³⁹

«[...] τα κοινά, είναι στην πραγματικότητα –εφόσον κατανοούνται σωστά– ιδιαίτερα γενεσιουργά στοιχεία. Δημιουργούν τεράστια αποθέματα αξίας. Το “πρόβλημα” είναι ότι η αξία αυτή δεν μπορεί να μετατραπεί σε ενιαία κλίμακα ισόμετρης εμπορεύσιμης αξίας (δηλαδή, τιμής) και αυτό συμβαίνει μέσα από διαδικασίες που είναι πάρα πολύ διακριτικές, ποιοτικές και μακροπρόθεσμες, ώστε να μπορέσουν να τις καταμετρήσουν οι “μυρμηγκοί” της αγοράς», γράφουν οι David Bollier και Silke Helfric.⁴⁰ Το αληθινό πρόβλημα ωστόσο είναι μάλλον το αντίθετο: επειδή η αξία είναι πάνω απ’ όλα *κοινωνική σχέση*, και όχι απλώς μια συγκεκριμένη μετρήσιμη ποσότητα που εκφράζεται ισοδύναμα στην τιμή, τοποθετεί το σύνολο των πραγμάτων *ως αξία γενικά* με τη μορφή του εμπορεύματος, τοποθετώντας τα ταυτοχρόνως στην «ενιαία κλίμακα ισόμετρης εμπορεύσιμης αξίας», ως ανταλλακτικές αξίες, χωρίς να ενδιαφέρεται πραγματικά για τις ιδιαίτερες ποιότητές τους ως αξίες χρήσης. Χάρη σε αυτήν την κοινωνική διαμεσολάβηση της αξίας, ότι δηλαδή οι αξίες χρήσεις είναι και ανταλλακτικές αξίες, συγκεκριμένες επιμέρους αποκρυσταλλώσεις της συνολικής [αφηρημέ-

39 «Αν μια αγροτική Ένωση (Ε) με βάση την επιτυχή καλλιέργεια μια Κοινής φυτείας μπανάνας (Κ) ενωθεί μαζί με άλλες τέτοιες Ενώσεις, πρώτον για να βάλει περισσότερες γαίες υπό καλλιέργεια, και έπειτα για να σχηματίσει μια βιομηχανική μονάδα συσκευασίας η οποία έπειτα παρέχει τον πυρήνα για επιπλέον συνεργατική διεξαγωγή δραστηριοτήτων, έχουμε μια κυκλοφορία των κοινών.» (Nick Dyer-Witheford, «Η Κυκλοφορία του Κοινού», ό.π.π.). Φυσικά ο συγγραφέας, ο οποίος φαίνεται να πιστεύει ότι η «απελευθέρωση» και ο «κομμουνισμός» συνίστανται στο να *παραμείνουμε* «παραγωγικοί μπανάνας», δεν μας εξηγεί ποιος κοινωνικός μηχανισμός κατανέμει την εργασιακή δύναμη σε «παραγωγούς μπανάνας», «σχεδιαστές λογισμικού», «νοσοκόμες», «μηχανικούς», κ.λπ. Ούτε *πώς* αρθρώνεται ο ανταγωνισμός με άλλους συνεταιρισμούς «παραγωγών μπανάνας» ή *ποιοί* είναι εκείνοι που εργάζονται στη «βιομηχανική μονάδα συσκευασίας», και *πώς* ανταλλάσσονται αυτές οι μπανάνες με άλλα προϊόντα.

40 D. Bollier και S. Helfric, «Τα κοινά ως ένα όραμα μετασχηματισμού – Πέρα από την αγορά και το κράτος», ό.π.π.

νης] εργασίας, μετατρέπονται σε εμπορεύματα που μπορεί να τα «ιδιοποιηθεί» νομίμως ο οποιοσδήποτε κάτοχος της ισοδύναμης κάθε φορά ποσότητας του γενικού ισοδύναμου, του χρήματος. Δεν ενδιαφέρει ποια μορφή έχει το χρήμα, αν είναι ένα «εμπόρευμα» όπως τα άλλα, διαχωρισμένο ωστόσο από αυτά, αν είναι ένα κοινωνικά έγκυρο σύμβολο, πιστωτικές μονάδες ή «μονάδες χρόνου εργασίας». Από τη στιγμή που η κυκλοφορία των προϊόντων γίνεται μέσω ανταλλαγής, αυτά μετατρέπονται σε εμπορεύματα, σε ανταλλακτικές αξίες, και τότε το χρήμα «γεννιέται» δίπλα τους.⁴¹

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι: πρώτον, η μορφή-χρήμα είναι αποτέλεσμα της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων (η ανταλλαγή «γεννάει» χρήμα), και δεύτερον, η αξία είναι έκφραση της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας. Είναι *η ίδια η ανταλλαγή που γεννάει το χρήμα* και όχι το αντίστροφο. Για να καταργήσουμε το χρήμα θα πρέπει να καταργήσουμε κάθε είδος ανταλλαγής, και όχι να προσπαθούμε να οικοδομήσουμε ένα μοντέλο οικονομίας το οποίο στηρίζεται στην *πραγματικά ισοδύναμη ανταλλαγή*, όπως λόγου χάριν κάνουν όσοι μιλούν για «δίκαιο εμπόριο» ή για «εμπόριο χωρίς χρήμα» (συγχέοντας το εκάστοτε κοινωνικά έγκυρο σύμβολο του χρήματος [το νόμισμα] με αυτή καθαυτή τη λειτουργία του χρήματος στο πλαίσιο της ειδικά καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης, δηλαδή ως τη *μορφή εμφάνισης της αξίας*).

Με το να βαφτίζουμε «κοινωνική» την οικονομία, θέλοντας να περιγράψουμε μια υποτίθεται «μη ανταγωνιστική οικονομία», που ωστόσο *παραμένει οικονομία της ανταλλαγής*, έστω και σε στοιχειώδη μορφή (αντιπραγματισμός), δεν ξεπερνάμε τα ζητήματα που εγείρει η *αξία*. Κάθε *κοινωνικά έγκυρη μορφή της αξίας*, που λειτουργεί ως χρήμα σε κάθε πιθανή εκδοχή του, ακόμα και ως «χρονομονάδες», *είναι χρήμα*.

Όταν όμως αποδεχόμαστε ότι κάθε κοινωνία χρειάζεται «οικονομία» (οργανωμένη παραγωγή και κυκλοφορία των προϊόντων) βρισκόμαστε αναπόφευκτα στο έδαφος της πολιτικής οικονομίας, έχοντας απομακρυνθεί από την κριτική της, και κυρίως από την κατάργησή της, ασχέτως αν νομίζουμε ότι αλλάζοντας τους όρους με τους οποίους παράγεται και κυκλοφορεί το κοινωνικό προϊόν οδηγούμαστε στην «έξοδο» από τον καπιταλισμό και οικοδομούμε εδώ και-τόρα μια «πιο δίκαιη κοινωνία».

Διότι, «ο κομμουνισμός δεν είναι τρόπος παραγωγής, δεν είναι ούτε καν κοινωνία, με την έννοια μιας ολότητας όπου θα ήταν εμβαπτισμένες οι σχέσεις

41 Στην ελεγχόμενη από τους αναρχικούς Βαρκελώνη του 1936 η κυκλοφορία των μέσων διαβίωσης γινόταν με κουπόνια που αντιστοιχούσαν ώρες εργασίας, τα οποία εξέδιδαν τοπικές επιτροπές. Η ομογενοποίηση των διαφορετικών συγκεκριμένων εργασιών στην «αφηρημένη κοινωνική εργασία» είναι απαραίτητη σε κάθε οικονομία που κυριαρχεί η ανταλλαγή, ακόμα και όταν το επίσημο χρήμα έχει καταργηθεί ως μέσο κυκλοφορίας. Εν προκειμένω, τα κουπόνια διατηρούν τις συγκεκριμένες ιδιότητες του χρήματος ως γενικού ισοδύναμου και ως μέτρου της αξίας.

που τα άτομα ορίζουν αναμεταξύ τους μέσα στη μοναδικότητά τους, επειδή δεν θεωρεί τίποτε από τα όσα υπάρχουν ως κάτι που πρέπει να αναπαραχθεί. Ο κομμουνισμός είναι αυτό που το προλεταριάτο βρίσκει μέσα του την ικανότητα να παραγάγει, καταργώντας το κεφάλαιο και τον εαυτό του».⁴²

Η «ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ» ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Οι διάφορες μορφές «κοινών» που παράγονται σήμερα δεν αποτελούν προεικόνηση της «κομμουνιστικής κοινωνίας», ένα μέλλον που απλώς «πρέπει να πραγματοποιήσουμε», δεν είναι «μικροκομμουνισμοί» (από μόνη της μια τέτοια έννοια είναι παράλογη!⁴³). Αποτελούν εναλλακτικές μορφές διαχείρισης της κοινωνικής αναπαραγωγής του προλεταριάτου *μέσα* στον καπιταλισμό, και ως τέτοιες εγγράφονται στη δική του λογική, ως θετική ανάπτυξη των *δικών του κατηγοριών*, ακόμα και όταν ρητώς τον αμφισβητούν και στρέφονται εναντίον του.

Το πρόβλημα είναι ότι η θεωρία των «κοινών» θέτει την ταξική πάλη από τη σκοπιά του «υποκειμένου», και όχι από τη σκοπιά της «σχέσης», η οποία είναι κοινωνική, δηλαδή ταξική. Η σχεσιακή αντίληψη του κεφαλαίου ως τρόπου παραγωγής και ως καπιταλιστικής κοινωνίας αλλάζει τον ορίζοντα της κατάργησής τους. Δεν καταργούνται μόνο οι καπιταλιστές, η εξουσία, το κράτος, *αλλά και το προλεταριάτο μαζί με τα «κοινά» του*. Η διαφορά αυτή σημαίνει ότι μέσα στην ταξική πάλη αναπαράγουμε το κεφάλαιο ακόμα και όταν «παράγουμε τον εαυτό μας σαν ένα κοινό υποκείμενο», εφόσον οι κυρίαρχες παραγωγικές σχέσεις, οι ταξικές σχέσεις εκμετάλλευσης, παραμένουν καπιταλιστικές, και δεν αλλάζουν ακόμα και αν κάποιοι από εμάς αποφασίσουν να τις «ξεπεράσουν» στις άμεσες κοινωνικές σχέσεις τους.

Η τρέχουσα κρίση αναγκάζει κομμάτια του προλεταριάτου να στραφούν σε μορφές παραγωγής «κοινών» όπως οι συνεταιρισμοί ή οι κολεκτίβες και σε μορφές κυκλοφορίας όπως ο αντιπραγματισμός, το εναλλακτικό χρήμα, τα χαριστικά παζάρια κ.λπ. Αντιλαμβάνονται έτσι αυτές τις πρακτικές, πρακτικές που για αυτά τα κομμάτια του προλεταριάτου είναι απολύτως απαραίτητες για την επιβίωσή τους, *μέσα* στον καπιταλισμό, ως μορφές ατομικής και κοινωνικής χειραφέτησης, ακόμα και ως τη μόνη εφικτή «επανάσταση», ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι παρά «αυτοδιαχείριση της φτώχειας» που μας επιβάλλει το κεφάλαιο, *όσο εμείς παραμένουμε προλετάριοι*.

M.

42 Théorie Communiste, «Théorie Communiste», ό.π.π..

43 Αναγνωρίζουμε εδώ μια ανάμειξη της μαρξικής θεωρίας με τη μεταμοντέρνα θεωρία του Hakim Bey για τις «Προσωρινές Αυτόνομες Ζώνες» (βλ. Hakim Bey, *TAZ. Προσωρινή Αυτόνομη Ζώνη*, μτφρ. Άσπα Γολέμν, futura, Αθήνα 1998).